

Əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyinin ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafına təsiri

E.İ. Hüseynova
Nəft Kameralı İdarəsi

e-mail: elnuraziyali@gmail.com

Açar sözlər: əmək ehtiyatı, əmək resurslarının mobilliyi, miqrasiya, təcrübə, tənzimləmə.

DOI.10.37474/0365-8554/2021-5-54-59

Влияние международной трудовой мобильности на социально-экономическое развитие стран

Effect of International labor mobility on social-economic development of countries

Э.И. Гусейнова
Управление "Нефтепроводы"

E.I. Huseynova
"Oil pipelines" Department

Ключевые слова: трудовые резервы, мобильность трудовых ресурсов, миграция, опыт, регулирование.

Keywords: labor reserves, mobility of labor resources, migration, experience, regulation

Цель исследования заключается в определении влияния международной мобильности трудовых ресурсов на социально-экономическое развитие страны, а также влияние на объём ВВП. Во время исследования была поставлена основная цель – изучение международной практики этой проблемы. Другая цель этого исследования заключается в международной мобильности трудовых ресурсов в условиях национальной экономики. В работе по исследованию используются методы анализа, группирования и аналогии. В исследовании автором было прокомментировано свойство международной мобильности трудовых ресурсов, а также уточнены факторы и причины их возникновения. Был проведен анализ и создана система влияния мобильности трудовых ресурсов в некоторых странах на увеличение ВВП и воздействие их на состояние рынка труда. В результате исследований были идентифицированы причины создания международной мобильности трудовых ресурсов и направления потоков трудовой миграции в Азербайджане. Была дана оценка влияния международной мобильности трудовых ресурсов на социально-экономическое развитие. В инновации исследования определено положительное и отрицательное влияние международной мобильности трудовых ресурсов на социально-экономическое развитие Азербайджана, и в результате отрицательного воздействия, назначение мер по принятию мигрантов как страны донора. Практическая важность исследования заключается в регулировании международной мобильности трудовых ресурсов, ознакомление с практикой различных стран по системе статистических показателей и формированию их источников, группирование и использование этих сведений для решения проблемы в нашей стране.

The goal of the research is the specification of the effect of international mobility of labor resources on the social-economic development of a country, as well as the impact on the GDP volume. The main purpose set in the investigation is the study of international experience of the problem solution. Another goal of the research work is the international mobility of labor resources in conditions of national economy. The methods of analysis, grouping and analogy were used in the investigation. In the research work carried out by the author, the properties of international mobility of labor resources were commented, the factors and reasons of their occurrence specified as well. The analysis has been conducted and the system of effect mobility of labor resources on GDP growth in some countries and their impact on the state of labor market developed. Due to the research surveys, the reasons for development of international mobility of labor resources and direction of labor migration streams in Azerbaijan have been identified. The impact of international mobility of labor resources on social-economic development has been evaluated. Positive and negative impact of international mobility of labor resources measures on migrant admission as contributing country in case of social-economic development of Azerbaijan, as well as setting of practical significance of the investigation lies in the regulation of international mobility of labor resources, introduction with experience of difference countries by the system of statistical figures and formation of their resources, grouping and using the data for problem solution in our country.

Əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyinin ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına, həmçinin ümumi daxili məhsulunun (ÜDM) həcmində təsirinin müəyyən etmək aparılan tədqiqatın əsas məqsədidir. Mövzünün aktuallığı bu problemlə dünya səviyyəsində diqqətin artmasında özünü göstərir. Belə ki, beynəlxalq hesabat olan "International Migration Report 2017"-yə görə 2000–2017-ci ilə qədər beynəlxalq miqrantların sayı 85 mln. nəfər (49 %) artmış və bu, qlobal iqtisadiyyata təsir-

siz ötürməmişdir. Beynəlxalq əmək miqrasiyası nəticəsində 2017-ci ildə 258 mln. miqrantın 106 mln.-u Asiyada, 38 mln.-u Latin Amerikası və Karib dənizi hövzəsində, 36 mln.-u isə Afrikada doğulmuşdur. Avropada bu dövr üçün miqrantların sayı 78 mln., Şimali Amerikada 58 mln., Afrikada 25 mln., Latin Amerikası və Karib dənizi hövzəsində 10 mln., Okeaniyada 8 mln. təşkil etmişdir. Məhz 2017-ci ildə Rusiya miqrantların sayına görə ABŞ, Səudiyyə Ərəbistanı və Almaniyadan

sonra dördüncü yeri tutmuşdur. Məhz miqrasiya prosesləri bu ölkələrin demografik vəziyyətinə köklü surətdə təsir göstərmişdir [1].

Tədqiqatın nəzəri əsaslarını bir sıra alimlərin bu problemlə yanaşması təşkil edir. M.Piore ilk dəfə olaraq ikili əmək bazarı nəzəriyyəsinin irəliləməsi qeyd etmişdir ki, inkişaf etmiş ölkələrdə (İEO) ortaixtisaslı işçi qüvvəsi tələb olunan seqmentlərdə və tələb kasıb ölkələrin miqrantları hesabına formalaşdığı halda, iqtisadiyyatın inkişafı üçün beynəlxalq miqrasiya əsas amillərdən birinə çevrilir [2]. Bir çox hallarda əhalinin köçməsinə təsir göstərən millətlərarası münasibətlərin kəskinləşməsi, etnik və dini qarşıdurmalar, müharibə və təbii fəlakətlər nəticəsində əmək resurslarının hərəkəti hüquqi qaydalar çərçivəsində baş vermə və daha çox obyektiv xarakter daşıyır. Əksinə yüksəkixtisaslı işçi qüvvəsinin hərəkəti ilə bağlı miqrasiya modeli bundan fərqli olaraq rəqəbat mübarizəsinin nəticəsi kimi təzahür edir və miqrasiyanın əsas səbəbi kimi qəbul edən ölkənin verdiyi daha böyük imkanlar çıxış edir. BMT-nin məlumatına görə kasıb ölkələrdən çıxan miqrantların 80%-i elə həmin regionlardan olan daha varlı ölkələrdə məskunlaşır. Yəni cənub-cənub xətti üzrə miqrantların 38%-i daha varlı ölkələrə, cənub-şimal xətti üzrə əmək miqrasiyasının 35%-i şimalda olan İEO-ya, Şimal-Şərq xətti üzrə 20% miqrantlar isə İEO arasında və nəhayət 6% miqrantlar isə şimal-cənub xətti üzrə İEO-dən inkişaf etməkdə olan ölkələrə (İEOÖ) doğru hərəkət edir [3]. Bəzi xarici tədqiqatlar tədqiqəyir ki, miqrasiya münasibət və immiqrantlara qarşı tədbirlər əhalinin gəlir və həyat səviyyəsindən birbaşa asılıdır, eləcə də miqrasiya və immiqrantların iqtisadi və mədəni təhlükə olduğunu göstərir [4].

Tədqiqat zamanı bu problemlə dair beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyinin milli iqtisadiyyatda vəziyyətini araşdırmaqasas vəzifələr kimi qarşısı qoyulmuşdur. Rusiya, Almaniya, Böyük Britaniya və İsraıldə aparılan tədqiqatlar subyekktiv rifahla miqrasiyanın nəticələrinin neqativ qəbul edilməsi arasında müsbət əlaqənin olduğunu üzə çıxardı. Həzrətdə yüksəkixtisaslı mütəxəssislərin ABŞ, Kanada və Qərbi Avropa ölkələrinə doğru hərəkətinin artmasıbaş verir. Bu əmək miqrasiyasının mənbələri kimi şərq Avropa və yaxın şərq ölkələrində əmək ehtiyatları çıxış edir. İkinci səbəb kimi hərbi münaqişə və müharibələr (İraq və Bosniya)dan əmək ehtiyatlarının ABŞ və Böyük Britaniyaya), siyasi münaqişələr (Zimbabvedən ABŞ-ə), təbii fəlakətlər (Montserrat vulkanının püskürməsi

nəticəsində Böyük Britaniyaya) əmək miqrasiyasının artımına gətirib çıxarır. Amma tədqiqatlar baxdıqda tam iqtisadi və sosial inkişaf üçün əmək miqrasiyasının birmənalı müsbət və yaxud mənfəət təsirinə olduğu görünür. Belə ki, beynəlxalq əmək miqrasiyası eyni bir prosesdə həm müsbət, həm də mənfəət necə verə bilər. Yəni yüksəkixtisaslı əmək resurslarının alan ölkə üçün idxal müsbət nəticə verdiyi halda ixrac edən ölkə üçün mənfəət kimi qəbul olunur. Ayrı-ayrı ölkələrin tədqiqatlarının nəticələrinə göstərir ki, əmək miqrantlarının ÜDM istehsalında rolu onların məşğul əhali arasında çəkisindən asılıdır. Məsələn, Böyük Britaniyada bu çəki 11% olub. Əgər əmək miqrantlarının ümumi məşğul əhali arasında çəkisini onların əmək haqqının median səviyyəsi ilə əlaqəli şəkildə təhlil etsək onda miqrantların ÜDM-in istehsalında çəkisi 2006-cı il üzrə Portuqaliyada 7.3%, Niderlandda 8.8%, Fransada 10.1%, İsveçdə 11.6%, ABŞ-də 12.5%, Almaniyada 13.9%, Kanadada 20%, İsveçrədə 21.7%, Avstraliyada 27.4%, Rusiyada 9% təşkil etmişdir [5].

Tədqiqat zamanı müqayisə, qruplaşdırma və analogiya metodlarından, quruluş eknometrik modellərin nəticələrinin istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatda əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyinin xüsusiyyətlərinin şərh edilməsi, amillər və yaranma səbəblərinin dəqiqləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyinin xarici ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafına təsiri

Bu günə qədər Avropa Birliyi (AB) immiqrasiya siyasəti üç səndin müddəolarına əsaslanır. İlk növbədə, bu, 1999-cu il AB sammitində hazırlanmış "Tampere Planı"dır. Bundan əlavə, Haqq programı (2005–2009) müddəolarını davam və inkişaf etdirən (2009-cu ildə təsdiqlənmiş) Stokholm beşillik programıdır. Nəhayət, 2008-ci il AB sammitində təsdiqlənmiş İmmiqrasiya Paktı var. Pak beş əsas sahədə ümumi Avropa İttifaqı (AI) immiqrasiya siyasətinin formalaşdırılmasını təmin edir: AI-nin xarici sərhədinin qorunması, qanuni miqrasiyanın tənzimlənməsi, ixtisasız xarici işçi qüvvəsinin axınının azaldılması, ümumi sığınacaq sistemi yaradılması və miqrant ixrac edən ölkələrə dəstək. AB-də miqrasiya və qaçqın axımını tənzimləyən əsas sənəd 1997-ci il Amsterdam Müqaviləsidir. Müqavilənin maddələri sığınacaq və standartları və prosedurların tənzimləyir. 2009-cu il Lissabon Müqaviləsi, qaçqınların qəbulu üçün ümumi prosedurların zəruriliyində də diqqət çəkir, lakin sərhəd üzərində nəzarəti və milli dülvlətlər üçün kvota həyqunu əs etdir-

mir. AB-yə gələn immiqrantların bərabər paylanmasının pozulması, Brüssel rəsmilərini qeyri-qanuni immiqrasiya axınlarına qarşı xüsusi tədbirlər hazırlamağa məcbur etdi. AB ölkələri miqrasiya siyasətində fərqli təcrübələrə sahibdirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, bu sənədlər qəbul edilmədən əvvəl bu və ya digər AB üzv dövlətinin bu sahədəki təcrübəsi çox fərqli idi. Lakin bu gün də AB-nin ayrı-ayrı ölkələri üçün xarakterik olan immiqrasiya siyasəti sahəsində bəzi xüsusiyyətləri modelləri müəyyən etmək mümkündür. Avropa modeli, gərçüymüz kimi eyni deyil: həm Skandinaviya (korporativ model), həm də Aralıq dənizi (protestant etikasına yad olan model), liberal ("Anqlo-Sakson") və liberal-islamətçi (Fransa, Almaniya və İsveçrə) modellər fərqlənir. AB-də aktiv inteqrasiya proseslərinə baxmayaraq, böhranın göstərdiyi kimi tək bir model haqqında danışmaq çətindir.

İsveçin digər Skandinaviya ölkələri - Danimarka və Norveçlə müxtəlif sahələrdə əlaqələrini fəal şəkildə inkişaf etdirdiyi görünür. Bu ölkələr arasında pasport yoxlamaları aradan qaldırıldı və burada skandinaviyalıların çalışması üçün heç bir maneə yoxdur. Bu, dillərin, mədəni əlaqələrin və tarixin ortaqlığı, ölkə əhalisi arasında çox sayda danimarkalı və norveçlinin yaşamasına səbəb oldu. İsveçdə xarici vətəndaşları İsveç cəmiyyətinə inteqrasiya etməyə çalışırlar və Fransada olduğu kimi gələnlər üçün məhəllələr yaradılmışdır. Beləliklə, əcnəblər yerli idarəetmə orqanlarına seçilmək hüququna malikdirlər. Lakin bu cür xaricilərin özlərinə nə qədər isveçli kimi təməlləri hələ də sual olaraq açıq qalır. Xüsusilə «xarici mənşəli şəxslərin» sayının və hər il İsveçdə gələn insanların sayının durmadan artması, əhalinin dəyişdirilməsi prosesi mövcuddur.

Niderland hökumətinin immiqrasiya siyasəti 1970-ci illərdə sosial müdafiə siyasəti ilə bağlı idi. Birbaşa Surinam və Antil adalarının olan mühacirlərə yönələn bu siyasət qorçuvasında ilk dəfə azlıqların holland dilini öyrənməklə Niderland cəmiyyətinə sürətlə inteqrasiya etmək üçün say göstərmələri lazım olduğu bildirildi. İnteqrasiya siyasəti 1994-cü ildə elan edilməsi və 2003-cü ilə qədər həyata keçirilən yeni inteqrasiya siyasəti ilə əvəz edilmişdir. İnteqrasiya siyasətinin əsas prinsipi, inteqrasiya etmək istəyən hər kəsin Niderland cəmiyyətinin həyatından bundan irəliləyən bütün hüquq və öhdəliklərlə fəal iştirak etməsini nəzərdə tutan vətəndaşlıq anlayışı idi. Yeni inteqrasiya siyasəti bütün Niderlandlıların paylaşması lazım olan dəyərləri elan etdi. Bunlara holland dili

biliyi, Niderland üçün önəmli həyat normalarının tanınması və yerinə yetirilməsi, mövcud qanun və qaydalarla rəyət edilmiş daxildir. Parlamentin bu mövzuda rəsmi mövqeyinə görə, əlaqədar şəxs ölkənin yerli xalqı ilə eyni statusa sahibdirsə, sosial-iqtisadi həyatda bərabər hüquqlara iştirak edərsə, hollandca danışarsa, önəm və dəyərlərə hörmət edərsə, bir şəxs Niderland cəmiyyətinə inteqrasiya edilmiş sayılır [6].

Birləşmiş Krallıq ucuz işçi qüvvəsinə marq göstərdiyindən ölkədə immiqrasiya industriyası formalaşdırılmağa çalışıb. İmmiqrantların inteqrasiyası uyğun hüquqi normalarla tənzimlənir. Məsələn, 1971-ci ilin immiqrasiya qanunu, MDB-dən gələn irqi münasibətlər haqqında qanunu, MDB-dən gələn şəxslərə immiqrasiya nəzarəti, 1996-cı ildə müəyyən qəteroriya köçkünlərə sosial müavinətin verilmə qaydası, 1981-1987-ci illərdə təyin edilmiş müddətdən artıq qalan immiqrantların cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi haqqında qanunlar göstərmək olar. 2008-ci ildən Al ölkələrindən olmayan residentlər üçün immiqrantların qiymətləndirilməsi bəli sisteminin tətbiqinə başlandı. Balər vasitəsilə gəlir, dil bilikləri və təhsil səviyyəsi qiymətləndirilir [7]. Bu sistem əmək bazasının tələblərinə uyğun immiqrasiya sisteminin monitorinq və təşkilini nəzərdə tutur. Birləşmiş Krallıqda da defisit peşələrin sıyahısı tərtib olunur. Hakimiyyət və sahə üzrə mütəxəssislər tərəfindən müzakirələr əsasında müəyyən edilən bu siyahıda əmək bazarında mövcud olan peşələrin yalnız yarısı əks olunmaqla ölkə üzrə ümumi işçi qüvvəsinin 5-10 %-ni nəzərdə tutur. Birləşmiş Krallığın miqrasiya strategiyasının bu elementləri: məsələnin dəqiq qoyuluşu, dəqiq metodologiya, standartlar dəsti (2000-ci ilə görə peşə təsnifatı), təşkilatlar şəbəkəsi (sahə məsləhət qrupları və peşə bacarıqlar üzrə şuralar), miqrasiya məsələləri üzrə məsləhət komitəsi və onun kitabliyinin yaradılması mövcuddur [8].

Fransada multikulturalizm, hakim qanunlarda da əks olunan hakim tendensiya deyil: xarici vətəndaşların, İsveç, Norveç, Niderland və Danimarkadan fərqli olaraq, bələdiyyə orqanlarına seçilə bilmə hüququ olsa da seçilmirlər. Köçəri nəsillərin marjinalaşması problemi "Strateji Qlobal Proqnoz 2030" vurğulanır ki, bu da AB immiqrasiya siyasətinin yetərsizliyini təsdiqləyir [9]. Aydındır ki, avtoritar assimilyasiya və liberal inteqrasiya arasında uzlaşma tapılacaq və həm tolerantlığın sərhədləri, həm də yeni gələnlərin hüquq və vəzifələri müəyyən ediləcək kəlbəni tokmilləşdirməyə və ya yeni bir model yaratmağa ehtiyac

var. Fransadakı əmək miqrasiyası ölkənin demografik probleminin həllinə kömək edir. Əhalinin immiqrasiyası olmasaydı, Fransa əhalisi cəmi 45 mln. nəfər olardı (bu gün təxminən 57 mln. nəfərdir) və demografik artım 1945-ci ildən bəri 40 % azalmış olardı. Beləliklə, immiqrasiya doğum nisbatını qoruyub saxlamağa və əhalinin qocalmasını "kompensasiya etməyə" imkan yaradır.

İtaliya və İspaniya son 20 ildə əmək resurslarını ixrac edən ölkədən əmək immiqrantlarını qəbul edən ölkəyə çevrildilər. Bu əmək bazasının tələblərinə uyğun immiqrasiya siyasətini həyata keçirməklə bəli verdi və digər Avropa ölkələrindən fərqli olaraq immiqrasiya təcrübəsinin zəif olduğu bir fonda əmək resurslarının defisitini proqnozlaşdırılması, xarici işçi qüvvəsinə tələbi müəyyən etmək üçün sistematik iqtisadi modellərin qurulmasında çətinlik yaradır.

Al ölkələrində 2011-ci il may ayının 1-də Şərqi Avropa ölkələrindən olan miqrantların üçün məhdudiyatlar aradan qaldırıldı. Noticə 2017-ci il yanvarın 1-nə Al-28 ölkəsində Al-28-a daxil olmayan və üzvi sayılmayan ölkələrdən gələn miqrantların sayı 21.6 mln. təşkil etdi ki, bu da Al üzv ölkələrinin əhalisinin 4.2 %-ni təşkil edirdi. Həmin müddət üçün 36.9 mln. nəfər Al-28-dən kanarda, 20.4 mln. nəfər isə Al-nin digər qonşu ölkələrində doğulmuşdur. Macarıstan, İrlandiya, Lüksemburq, Slovakiya və Kiprdə doğulanların sayı Al-28-də doğulanların sayını üstələdi (Foreign-born population by country of birth). Təhlil həm də onu göstərdi ki, miqrasiya etmiş xarici əhali Al-28-in yerli əhalisindən daha cavandır. Belə ki, yerli əhalinin orta yaşı 44 olduğu halda Al ərazisində yaşayan miqrantların yaşı 36 olmuşdur [10]. Məni haldardan biri kimi qeyri-legal miqrasiya edən əmək resurslarını ölkənin ərazisində sosial gərginliyi yaratmışdır. Liberal miqrasiya siyasəti noticəsində 2016-cı ildə Almaniya, İtaliya, Fransa və Yunanıstanda vətəndaşlıq alma ilə bağlı qeyd olunmuş müərciatların sayı xeyli artdı. Əksinə Macarıstan, İsveç və Avstriyada məhdudiyat əsaslanan miqrasiya siyasəti noticəsində bəli müərciatların sayı kəskin azaldı.

İnkişafın müxtəlif mərhələlərində ABŞ immiqrasiya siyasəti milli maraqlara əsaslanan dəyişən ehtiyaclarla uyğunlaşdırılmışdır. Şiddətli məhdudiyat dövrləri ilə yanaşı, ABŞ-də qanunsuz olaraq yaşayanların, məsələn, 1972-ci ildən əvvəlki dövrdə ABŞ-a qanunsuz daxil olanların hüquqi status alması üçün qanunlaşdırılmaya cəhdlər edildi. Leqallaşma Prezident Corc Buş tərəfindən elan edildi, lakin 2001-ci ildə 11 sentyabr terror

hücumlarından sonra Amerika Birləşmiş Ştatlarına giriş qaydaları sırtlanmışdır. Miqrasiya ilə bağlı islahat B. Obamanın iş seçki kampaniyası dövründə əsas elementlərdən biri olaraq elan edildi və daha sonra təxminən 12 mln. insan üçün vətəndaşlıq almaq üçün yeni imkanlar elan edildi də, bu həyata keçirilməmiş [11].

2005-ci ildən başlayaraq qeyri-legal miqrasiyanı tənzimləmək üçün ABŞ və Al biometrik pasportlardan istifadə etməyə başladı. Bir qədər sonra İndoneziya, Sinqapur, Yaponiya, Rusiya, Azərbaycan və digər ölkələr biometrik pasportlara yəni biometrik vizalara da tədbiq etməyə başladılar. 2002-ci ildən ABŞ xaricilərin biometrik məlumatlarını toplamasına, 2004-cü ildən isə al izlərinə yığılmağa başladı. 2004-cü ilin sonunda ABŞ-in məlumat bazasında 5 mln. adamın biometrik məlumatları var idi [12].

Əmək miqrasiyasının milli xüsusiyyətləri, səbəbləri və tənzimlənməsi

Azərbaycan Respublikasında dövlət tərəfindən həyata keçirilən miqrasiya və məşğulluq siyasətləri əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyinin tənzimlənməsi istiqamətində birbaşa və dolaylı tədbirlərin həyata keçirilməsi təmin edir. Əmək miqrasiyasının dövlət tənzimlənməsi miqrant, milli işçilərin mənafelərini qorumaq, eyni zamanda əmək resursunu ixrac edən və əmək ehtiyatları idxal edən ölkələrin maraqlarının qarşılıqlı qorunmasını təmin etmək üçün təbii qəteridir.

Statistik məlumatların təhlilindən görünür ki, ölkədən daimi yaşamaq üçün gedənlərin sayı 1990-2019-cu illər üzrə (29 il ərzində) 458.9 min nəfər olmuşdur. Ən yüksək axın 1990-cı ilə təsadüf edirdi və onda ölkədən gedənlər cəmi gedənlərin 30.1 %-ini təşkil etmişdir. Bu, müstəqilliyin ilk illərində təkə ölkədəki iqtisadi böhranla deyil, həm də ölkədə mövcud olan siyasi-hərbi qeyri-sabitliklə bağlı idi. Həmin il 20 yanvar hadisələri, kütləvi tətillər, hakimiyyətə və dövlətə olan inamsızlıq insanların ölkəni tərk etməyə məcbur etmişdi. Ən aşağı göstərici 2012-ci ilə düşür ki, bu da 200 nəfərin ölkədən getməsinə göstərir. Ümumiyyətlə, 1990-cı ildən 2012-ci ilə qədər ölkədən getməyə əzəməli müşahidə olunur. 2014-cü ildən ölkədən daimi yaşamaq üçün xaricə getməyə tədricən artımın olması dünyadakı maliyyə böhranının ölkəmizə təsiri və digər sosial-iqtisadi məsələlərlə (məsələn, kəndlərdə işsizliyin yüksək olması, kənd əhalisinin gəlir əldə etmək üçün xaricə köçməsi ilə və s.) bağlı olmasından irəli gəlir.

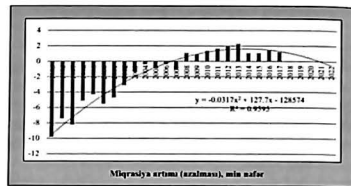
Əmək bazarında axının əsas səbəbi əmək haqqının səviyyəsi ilə bağlıdır. Bu baxımdan MDB mə-

kanında orta aylıq nominal əmək haqqının təhlili, onun əmək resurslarının beynəlxalq miqrasiyasına təsirini müəyyən etməyə imkan verir. Belə ki, 2005–2019-cu illər üzrə orta aylıq nominal əmək haqqı artımı Tacikistanda 16 dəfə, Qırğızistanda 6.6 dəfə, Moldovada 5.6 dəfə, Rusiya və Qazaxıstanda 5.5 dəfə, Ermənistanda 3.5 dəfə və Azərbaycanda 5.1 dəfə olmuşdur.

Qeyd edək ki, 2008–2019-cu illər ərzində həyata keçirilən dövlətin tənzimləmə tədbirləri nəticəsində ölkəyə gələnlərin sayında da dəyişikliklər baş vermişdir. Ölkəyə daimi yaşamaq üçün gələnlərin sayı 1990–2019-cu illər üzrə (29 il ərzində) 291.8 min nəfər olmuşdur. Ən yüksək axın 1990-cı ildə baş vermişdir və onda ölkədən gedənlər cəmi gələnlərin 29 %-ni təşkil etmişdir. Bu müstəqilliyin əldə edilməsi və sərhədlərin açılması ilə, həm də dünyada baş verən iqtisadi, siyasi-hərbi vəziyyətlə bağlı idi. Həmin il bazar iqtisadiyyatının qurulmasına başlanılması və iqtisadiyyatda iş adamlarına yeni imkanların verilməsi insanların bu ölkəni seçib gəlməyə sövq etmişdir. Ən aşağı göstərici 2002-ci ilə düşür ki, bu da 1200 nəfərin ölkədən getməsinə göstərir. Ümumiyyətlə 1990-cı ildən 2018-ci ilə qədər ölkəyə gələnlərin sayında qalxma və enmələr müşahidə olunur. Bu prosədə birmənalı təm və ya enmə olmamışdır. 2014-cü ildən ölkəyə daimi yaşamaq üçün gələnlərdə tədricən artımın olması dünyadakı qeyri-sabitlik fonunda ölkəmizin sosial-iqtisadi cəhətdən inkişaf etməsi məsələlərilə bağlıdır.

Təhlildən aydın olur ki, 1995–2017-ci illərdə ÜDM və Əmək məhsuldarlığının dinamikasına diqqət yetirildikdə məlum olur ki, nəzərdən keçirilən dövr hər iki göstəricinin ümumi artımı ilə müşayiət olunur. Amma 2004-cü ildən 2015-ci ilədək olan dövrdə hər iki göstərici daha sürətlə artmışdır. Bu artım 1994–2004-cü illərdə ölkə üzrə həyata keçirilən böyük investisiya qoyuluşlarının sonrakı dövrdəki effektivliyi nəticəsində baş vermişdir. 2015-ci ildən sonrakı dövrdə isə bu göstəricilərdə nisbi azalma müşayiət olunmuşdur. Azalma mənatın devalvasiyası və dünya bazarındakı nəfəs qıymətində baş verən kəskin dəyişikliklərə bağlı olmuşdur. Əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyini xarakterizə edən göstəricilərin dinamikasına nəzərdən keçirilərkən daimi yaşayış üçün ölkəyə gələnlərin 2005-ci ilədək daha sürətlə azalmasını və sonra da nisbətən daha az sürətlə artmasını müşahidə edirik. Yeni vaxziyyət ölkədən gedənlərin sayında da müşahidə olunur. Miqrasiya artımı (azalması) əmsali göstəricisinə gəlincə isə burada maraqlı bir hadisə ilə rastlaşırıq.

1995–2008-ci illərdəki miqrasiya əmsali mənfii, 2008-ci ildən sonra isə müsbət olmuşdur. Göstəricinin zamanla gərmə meylli proqnozlaşdırılıqlıqda 2022-ci ildən sonra əmsalin yeni mənfii olması qənaətinə gəlmək olur. R²-nin 0.95 əmsali prosesin zamanla izahını daha inandırıcı edir (bax: şəkil).

Miqrasiya artımı (azalması), min nəfər

Prosesin belə dalğavari baş verməsinin əsas səbəbi 2008-ci ilədək ölkədən ixtisaslaşmış kadrların (məcburi köçkün və qaçaqınlar, dolanışqı üçün qastarbaytlıq edənlər) xaricə axını, 2008-ci ildən sonra isə ixtisaslı kadrların ölkəni tərk etməsi ilə izah oluna bilər. Bu, ölkəmizdə və xaricdə yüksək təhsil alanların ölkədaxili əmək bazarında üz xitiaslarına uyğun iş tapmaması və digər amillərlə bağlıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəni tərk etməyə sövq edən xüsusi bir statistikani olmaması bu sahədə problemləri öyrənməyə çətinliklər yaradır. Amma mövcud statistika nəticəsində belə qənaətə gəlmək olur ki, ölkəni tərk edənlər ölkəyə gələnlərin sayını üstələməkdədir. Qurulmuş ekonometrik modellərdə asılı dəyişənin izahedici dəyişəndən asılılığına baxılmışdır. Modeldə həm sabit, həm də meyllilik əmsallarına diqqət yetirildikdə onlardan yalnız ölkədən gedənlərin sayının statistik əhəmiyyətli olduğu görünür. Yəni ölkədən gedənlərin sayının 1 % artımı ÜDM-in 0.55 % azalmasına səbəb olur.

Nəticə

1. Müasir dünyada miqrasiya proseslərinin sıxlığı son dərəcə yüksəkdir və qeyri-bərabərdir. Onların dərəcəsi – sosioloji, tarixi, siyasi, mədəni baxımdan da eyni deyil. Əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyinin səbəbləri fərqli ola bilər. Yuxarıda aparılan təhlildən göründüyü kimi, əxlaqi, sosial quruluşu, iqtisadi və coğrafi mövqeyi ilə müxtəlif dövlətlərdən olan insanlar inkişaf etmiş ölkələrdə köç edirlər, əksəriyyəti əmək miqrasiyasını bir ailə siyasətinə çevirir və tam mənisənəmək istəyirlər. Hər iki amil həm birbaşa,

həm də dolayı yolla sosial-iqtisadi modeldəki dəyişikliklərə təsir edir: miqrant ailələrinin üzvləri arasında çox sayda işsiz var, bu da dövləti bu kateqoriyaya aid səhslərə xərcləri yenidən bölüşdürməyə məcbur edir. Yeni gələnlərin və onların nəvələrinin kütləvi miqrasiya prosesləri qarşısında assimilyasiya olunmaq istəməməsi inkişaf modelini zəiflədir. Yüksək ixtisaslı əmək resurslarının motivi kimi kasıblıqdan çıxmaq, karyera və sosial statusunun artırılması olduğundan hüquqi tənzimləmə bu miqrasiyanın əsasında durur. Belə ki, tənzimləmə vasitələri kimi güzəştli viza rejimi, təhsil vizalərədişət hesab olunan ixtisas və peşələr üzrə konkret işçilərə güzəştlərin verilməsi ön plana çıxır.

2. Xarici ölkələrin təcrübəsi əsasında əmək resurslarının miqrasiyası ilə ölkənin iqtisadi inkişafı arasındakı qarşılıq əlaqənin təhlili aşağıdakı aspektləri müəyyən etməyə imkan verir:

– əmək miqrasiyası ilə əmək bazarı arasında əlaqə miqrasiya proseslərinin işsizlik səviyyəsinə, işçi qüvvəsinin tələbi və təklifinə təsir, yerli əhali ilə miqrantlar arasında iş yerləri üçün rəqəbatın olmasında əks olunur;

– əmək miqrasiyası ilə əhalinin məşğulluğu arasında əlaqə özünü əhalinin məşğulluq sahəsindəki struktur dəyişikliklərində (ixtisas, məşğulluq sahələri, iqtisadiyyat sahələri üzrə), miqrasiyanın əmək ehtiyatlarının sayına təsirində göstərir.

3. 2008-ci ilə qədər Azərbaycandan tərk edənlər ölkəyə gələnlərin sayını üstələmiş, 2008-ci ildən sonra isə vəziyyət əksinə olaraq yaxşılaşmışdır. Qurulmuş ekonometrik modeldə əsaslandırılmışdır, həm sabit, həm də meyllilik əmsallarına diqqət yetirildikdə onlardan yalnız ölkədən gedənlərin sayının statistik əhəmiyyətli olduğu, ölkədən gedənlərin sayının 1 % artımı nəticəsində ÜDM-in 0.55 % azalması görünür.

Ədəbiyyat siyahısı

1. International Migration Report 2017 Highlights. www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.
2. Piore M. Birds of passage. Migrant labor and industrial societies. New York: Cambridge University Press, 1979, pp.
3. Шербакова Е.М. Международная миграция // Демоскоп Weekly, 2017, с. 753-754.
4. Рыбченко Т.А., Лебедева Н.М. Отношение к иммиграции и субъективное благополучие принимающего населения // Общественные науки и современность, 2014, № 2, с. 39.
5. Цепенко И.П. Иммиграция населения как фактор экономического развития (на примере развитых стран): автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. Москва – 2009.
6. file:///C:/Users/User/Desktop/ev%20nbook/ekran%203-1/dissertatsiyalar/Elnure%20Aliyev%20Elnura/autoreferat-immigratsiya-naseleniya-kak-faktor-ekonomicheskogo-razvitiya.pdf
7. Кабанова Н. Иммиграция в Нидерланды из бывших голландских колоний. file:///C:/Users/User/Desktop/ev%20nbook/ekran%203-1/dissertatsiyalar/Elnure%20Aliyev%20Elnura/papers_digest.pdf
8. Ермина Н.В., Чижиков А.Ю. От политики "открытых дверей" до миграционного кризиса: реформирование миграционной политики в коммуитарном и национальном измерениях на примере Великобритании и Франции // Сравнительная политика, 2016, т. 7, № 4.
9. Brown, Anthony. Do We Need Mass Immigration? The Economic, Demographic, Environmental, Social and Developmental Arguments against Large-Scale Net Immigration to Britain. Lancing: Hartington Fine Arts Ltd, 2003, p. 2.
10. Strategic Migration global prognoz 2030 / pod red. akademika A.A. Dymnikova IJMEMO RAN. – M.: Magistr, 2011, s. 207.
11. European migration network. 2016 Annual Report on Migration and Asylum.
12. file:///C:/Users/User/Desktop/ev%20nbook/ekran%203-1/dissertatsiyalar/Elnure%20Aliyev%20Elnura/autoreferat-immigratsiya-naseleniya-kak-faktor-ekonomicheskogo-razvitiya.pdf
13. Лебедева Л.Ф., Емельянов С.М. Роль государственных программ в пенсионном обеспечении иммигрантов (опыт США). Сборник тезисов докладов и статей международной научно-практической конференции 22 апреля 2015 года / отв. ред. Р.А.Абрамов. – М.: ОО "ИД Трейдинг", 2015, 211 с.
14. file:///C:/Users/User/Desktop/ev%20nbook/ekran%203-1/dissertatsiyalar/Elnure%20Aliyev%20Elnura/sbornik_Migratsiya.pdf.
15. http://www.biometrics.ru/news/article388

References

1. International Migration Report 2017 Highlights. www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.
2. Piore M. Birds of passage. Migrant labor and industrial societies. New York: Cambridge University Press, 1979, pp.
3. Shcherbakova E.M. Mezhunarodnaya migratsiya // Demoskop Weekly, 2017, s. 753-754.
4. Rybchenko T.A., Lebedeva N.M. Otnoshenie k immigratsii i subyektivnoye blagopoluchie priminyushogo naseleniya // Obshchestvennyye nauki i sovremennost', 2014, № 2, s. 39.
5. Tsypenko I.P. Immigratsiya naseleniya kak faktor ekonomicheskogo razvitiya (na primere razvitykh stran). Autoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoj stepeni doktora ekonomicheskix nauk. Moskva – 2009.
6. file:///C:/Users/User/Desktop/ev%20nbook/ekran%203-1/dissertatsiyalar/Elnure%20Aliyev%20Elnura/autoreferat-immigratsiya-naseleniya-kak-faktor-ekonomicheskogo-razvitiya.pdf
7. Kabanova N. Immigratsiya v Niderlandy iz byvshikh gollandskikh koloniy. file:///C:/Users/User/Desktop/ev%20nbook/ekran%203-1/dissertatsiyalar/Elnure%20Aliyev%20Elnura/papers_digest.pdf
8. Yermina N.V., Chizhikov A.Yu. Ot politiki "otkrytykh dverey" do migratsionnogo krizisa: reformirovaniye migratsionnoy politiki v kommunitarom i natsional'nom izmereniyakh na primere Velikobritanii i Frantsii // Svravnitel'naya politika, 2016, t. 7, No 4.
9. Brown, Anthony. Do We Need Mass Immigration? The Economic, Demographic, Environmental, Social and Developmental Arguments against Large-Scale Net Immigration to Britain. Lancing: Hartington Fine Arts Ltd, 2003, p. 2.
10. European migration network. 2016 Annual Report on Migration and Asylum.
11. Strategic Migration global prognoz 2030 / pod red. akademika A.A. Dymnikova IJMEMO RAN. – M.: Magistr, 2011, s. 207.
12. European migration network. 2016 Annual Report on Migration and Asylum.
13. file:///C:/Users/User/Desktop/ev%20nbook/ekran%203-1/dissertatsiyalar/Elnure%20Aliyev%20Elnura/autoreferat-immigratsiya-naseleniya-kak-faktor-ekonomicheskogo-razvitiya.pdf
14. Lebedeva L.F., Emelyanov S.M. Rol gosudarstvennykh program v pensionnom obespechenii imigrantov (opyt SSHA). Sbornik tezisev dokladov i statey mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoj konferentsii 22 aprilya 2015 goda / otv. red. R.A. Abramov. – M.: OOO "ID Tret'iyov", 2015, 211 s.
15. file:///C:/Users/User/Desktop/ev%20nbook/ekran%203-1/dissertatsiyalar/Elnure%20Aliyev%20Elnura/sbornik_Migratsiya.pdf.
16. http://www.biometrics.ru/news/article388